

چکیده

سرمایه‌گذاری داخلی، هم از طریق پس‌اندازهای داخلی و هم از طریق پس‌انداز خارجی تأمین می‌شود؛ اما در هر حال حجم عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌ها از پس‌انداز داخلی تأمین می‌گردد. از این جهت رفتار پس‌انداز نقش اساسی در پروسه‌ی تولید ایفا می‌کند. یکی از بخش‌های اصلی پس‌انداز بخش خصوصی، سپرده‌های بانکی است و تصمیم‌گیری افراد برای سپرده‌گذاری در بانک‌ها به عوامل متعددی بستگی دارد. جهت شناخت علت نوسان حجم سپرده‌های بانکی در اقتصاد ایران باید عوامل مؤثر بر آن مورد بررسی قرار گیرد که این عوامل شامل عوامل اقتصادی و فرصت‌های رانت‌جویانه است. فرصت‌های رانت‌جویانه در اقتصاد سبب می‌شود برخی از افراد وجوه مالی مازاد خود را به جای سپرده‌گذاری در بانک‌ها با انگیزه به‌دست آوردن سود بیش‌تر وارد فعالیت‌های رانت‌جویانه کنند. هدف این مطالعه بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر حجم سپرده‌های بانکی با تأکید بر فرصت‌های رانت‌جویانه در ایران با استفاده از روش «خودتوضیح با وقفه‌های گسترده» (ARDL) و الگوی تصحیح خطا (ECM) طی دوره‌ی زمانی ۱۳۸۹-۱۳۵۰ است. موقعیت‌های رانتی در اقتصاد ایران عمدتاً ناشی از دو یا چندگانگی قیمت‌هاست. به‌دلیل عدم امکان اندازه‌گیری دقیق این متغیر، از متغیرهای جانشین آن شامل اختلاف نرخ ارز در بازار غیررسمی و رسمی و اختلاف نرخ بهره در بازار غیررسمی و رسمی پول استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که متغیرهای رانتی در کوتاه‌مدت و بلندمدت اثر منفی و معنی‌داری بر حجم سپرده‌های بانکی دارند. طبق نتایج به‌دست آمده یک درصد افزایش در اختلاف نرخ ارز غیررسمی و رسمی و یک درصد افزایش در اختلاف نرخ بهره در بازار غیررسمی و رسمی پول به ترتیب موجب کاهش ۰/۱۴۸۶ و ۰/۳۴۶۸ درصدی حجم سپرده‌های بانکی در بلندمدت خواهد شد. هم‌چنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد که نرخ تورم در کوتاه‌مدت و بلندمدت اثر معنی‌داری بر حجم سپرده‌های بانکی ندارد در حالی که بارتکفل خالص در کوتاه‌مدت و بلندمدت اثر منفی و معنی‌داری بر حجم سپرده‌های بانکی دارد و درآمد سرانه‌ی واقعی و تعداد واحدهای بانکی در کوتاه‌مدت و بلندمدت اثر مثبت و معنی‌داری بر حجم سپرده‌های بانکی دارند. هم‌چنین نتایج نشان می‌دهد که افزایش تعداد واحدهای بانکی بیش‌ترین تأثیر را بر روی حجم سپرده‌های بانکی در کوتاه‌مدت و بلندمدت داشته است.

کلید واژه: سپرده‌های بانکی، رانت‌جویی، ایران، الگوی خودتوضیح با وقفه‌های گسترده

Abstract

Domestic investment is supplied through both domestic and foreign savings, but the bulk of investments is supplied primarily from Domestic savings. Therefore, savings plays a key role in production process. One of the main parts of private sector's savings is bank deposits and people's decisions about savings depend on several factors. In order to identify the cause of the fluctuations in the volume of bank deposits in Iran's economy, the influential parameters including economic factors and rent-seeking opportunities should be taken into consideration. Rent-seeking opportunities in economy causes some people invest their surplus funds in rent-seeking activities to earn more profits rather than deposit them in banks. The purpose of this study is to investigate the influential economic factors on the volume of the bank deposits with emphasis on opportunities for rent-seeking in Iran through the Auto Regressive Distributed Lag Method (ARDL) and the Error Correction Model (ECM) during the period of 1350-1389. The rental situation in Iran is mainly due to two or multiplicity of prices. Due to inability to accurately measure this variable, it is used its replacement variables including the exchange rate difference in the official and unofficial market and difference between in the official and unofficial market interest rate. The results of this research show that the rental variables in short-term and long-term have a negative and significant effect on the volume of bank deposits. According to the results one percent increase in the exchange rate difference in the official and unofficial market and one percent increase in difference between official and unofficial market interest rate lead to -0.1486 and -0.3486 percent decrease respectively in the volume of bank deposits in the long run. In addition, the results of this research show that the inflation rate in the short-term and long-term has no significant effect on the volume of bank deposits while net dependency burden in the short-term and long-term has a negative and significant effect on the volume of bank deposits and the real per capita income and the number of banks in the short-term and long-term have a positive and significant effect on the volume of bank deposits. The results also show that the increasing number of banks has the main effect on the volume of bank deposits in short-time and long-term.

Keywords: Bank deposits, Rent-seeking, Iran, Auto Regressive Distributed Lag Method.

فهرست مطالب

فصل اول : کلیات

صفحه	عنوان مطلب
۲	۱-۱- مقدمه
۲	۲-۱- بیان مسئله
۳	۳-۱- فرضیه‌های تحقیق (اصلی و فرعی)
۴	۴-۱- اهداف تحقیق
۴	۵-۱- جامعه آماری
۴	۶-۱- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۴	۷-۱- چهارچوب فصول

فصل دوم : مروری بر ادبیات تحقیق

۶	۱-۲- مقدمه
۸	۲-۲- مبانی نظری پس‌انداز
۸	۱-۲-۲- تعاریف کلی پس‌انداز
۹	۲-۲-۲- اجزاء پس‌انداز
۹	۱-۲-۲-۲- پس‌انداز داخلی (ملی)
۹	۱-۱-۲-۲-۲- پس‌انداز دولتی
۱۰	۲-۱-۲-۲-۲- پس‌انداز بخش خصوصی
۱۲	۲-۲-۲-۲- پس‌انداز خارجی
۱۲	۳-۲-۲- نظریه‌های پس‌انداز
۱۲	۱-۳-۲-۲- نظریه‌ی پس‌انداز مکتب کلاسیک
۱۴	۲-۳-۲-۲- نظریه پس‌انداز مکتب کینز (فرضیه درآمد مطلق)
۱۵	۳-۳-۲-۲- فرضیه درآمد نسبی
۱۶	۴-۳-۲-۲- فرضیه درآمد دائمی

- ۱۷.....۲-۳-۵- فرضیه ادوار زندگی.....
- ۱۹.....۳-۲- معرفی عوامل کلان اقتصادی مؤثر بر پس انداز (حجم سپرده‌های بانکی) در ایران.....
- ۱۹.....۲-۳-۱- درآمد سرانه واقعی.....
- ۲۱.....۲-۳-۲- بارتکفل.....
- ۲۲.....۲-۳-۳- نرخ تورم.....
- ۲۵.....۲-۴-۴- مبانی نظری رانت.....
- ۲۵.....۲-۴-۱- مقدمه.....
- ۲۶.....۲-۴-۲- مروری بر پیشینه رانت در دیدگاه‌های اقتصادی.....
- ۲۸.....۲-۴-۳- مفهوم رانت.....
- ۲۹.....۲-۴-۴- عوامل مؤثر بر پیدایش رانت.....
- ۲۹.....۲-۴-۵- رانت جویی.....
- ۳۱.....۲-۴-۶- اثرات رانت بر اقتصاد.....
- ۳۳.....۲-۴-۷- تحلیلی بر ساختار رانتی اقتصاد ایران.....
- ۳۶.....۲-۴-۸- بازار رسمی (متشکل) و غیررسمی (غیرمتشکل) پول.....
- ۳۶.....۲-۴-۸-۱- ساختار دوگانه بازارهای مالی: بازار رسمی و غیررسمی.....
- ۳۷.....۲-۴-۸-۲- دلایل شکل‌گیری بازارهای غیرمتشکل پولی.....
- ۳۸.....۲-۴-۸-۳- ارتباط بین نرخ‌های سود در دو بازار رسمی و غیر رسمی پولی.....
- ۳۹.....۲-۵-۵- معرفی عوامل دیگر مؤثر بر پس‌انداز (حجم سپرده‌های بانکی) در ایران.....
- ۳۹.....۲-۵-۱- تعداد واحدهای بانکی.....
- ۴۴.....۲-۵-۲- اختلاف نرخ بهره در بازار غیررسمی و رسمی پول.....
- ۴۶.....۲-۵-۳- اختلاف نرخ ارز در بازار غیررسمی و رسمی.....
- ۵۰.....۲-۶-۶- مروری بر پیشینه‌ی مطالعات انجام شده در زمینه‌ی عوامل مؤثر بر پس‌انداز.....
- ۵۰.....۲-۶-۱- مطالعات خارجی.....
- ۵۵.....۲-۶-۲- مطالعات داخلی.....
- ۵۹.....۲-۷- مروری بر پیشینه‌ی مطالعات انجام شده در زمینه‌ی رانت اقتصادی.....

- ۵۹..... ۲-۷-۱- مطالعات خارجی
- ۶۹..... ۲-۷-۲- مطالعات داخلی
- ۷۲..... ۲-۸- جمع بندی

فصل سوم : روش تحقیق

- ۷۶..... ۳-۱- مقدمه
- ۷۶..... ۳-۲- آزمون ریشه واحد و مانایی
- ۷۷..... ۳-۳- روش «خودتوضیح با وقفه‌های گسترده»
- ۸۲..... ۳-۴- الگوی تصحیح - خطا (ECM)
- ۸۳..... ۳-۵- داده‌ها و اطلاعات آماری

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل اطلاعات

- ۸۶..... ۴-۱- مقدمه
- ۸۶..... ۴-۲- تصریح مدل‌ها
- ۸۶..... ۴-۲-۱- تصریح مدل (۱)
- ۸۷..... ۴-۲-۲- تصریح مدل (۲)
- ۸۷..... ۴-۳- بررسی مانایی متغیرها
- ۸۹..... ۴-۴- برآورد مدل‌ها
- ۹۰..... ۴-۴-۱- برآورد مدل (۱)
- ۹۴..... ۴-۴-۲- برآورد مدل (۲)
- ۹۸..... ۴-۵- جمع بندی

فصل پنجم : نتیجه‌گیری و پیشنهادات

- ۱۰۰..... ۵-۱- نتیجه‌گیری
- ۱۰۱..... ۵-۲- پیشنهادات

۵-۳- پیشنهاد برای تحقیقات آتی.....۱۰۲

فهرست منابع.....۱۰۴

پیوست

پیوست ۱.....۱۱۲

پیوست ۲.....۱۱۶

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲- تخمین اندازه رانت در کشور هند در سال ۱۹۶۴.....	۶۲
جدول ۱-۴- بررسی مانایی متغیرهای مدل (۱) در حالت با عرض از مبدأ و بدون روند.....	۸۸
جدول ۲-۴- بررسی مانایی متغیرهای مدل (۲) در حالت با عرض از مبدأ و بدون روند.....	۸۸
جدول ۳-۴- نتایج تخمین ضرایب کوتاه‌مدت مدل (۱) با استفاده از روش <i>ARDL</i>	۹۰
جدول ۴-۴- نتایج آزمون فروض کلاسیک در مدل (۱).....	۹۰
جدول ۵-۴- نتایج الگوی تصحیح خطا (<i>ECM</i>) مدل (۱) با استفاده از روش <i>ARDL</i>	۹۳
جدول ۶-۴- نتایج تخمین ضرایب کوتاه‌مدت مدل (۲) با استفاده از روش <i>ARDL</i>	۹۴
جدول ۷-۴- نتایج آزمون فروض کلاسیک در مدل (۲).....	۹۵
جدول ۸-۴- نتایج الگوی تصحیح خطا (<i>ECM</i>) مدل (۲) با استفاده از روش <i>ARDL</i>	۹۷

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱-۲- فرضیه ادوار زندگی.....	۱۸
نمودار (۱): تغییرات نرخ سود موزون سپرده های بانکی، نرخ تورم و نرخ بهره بازار غیرمتشکل پولی ایران (۱۳۵۰-۱۳۸۹).....	۱۱۴
نمودار (۲): تغییرات نرخ غیررسمی دلار آمریکا(ریال) و نرخ رسمی دلار آمریکا(ریال) (۱۳۵۰-۱۳۸۹).....	۱۱۵

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

هر کشوری برای حرکت به سوی توسعه اقتصادی نیازمند سرمایه‌گذاری است و شرط لازم برای سرمایه‌گذاری، پس‌انداز^۱ است. در کشور ما پس‌انداز دو جزء اصلی دارد؛ یکی از این اجزاء پس‌اندازی است که در بخش دولتی شکل می‌گیرد که میزان آن تا حد زیادی بستگی به عمل‌کرد بخش نفت، بازار نفت و انرژی دارد. جزء دیگر پس‌انداز بخش خصوصی است. با توجه به این‌که بخش مهمی از پس‌انداز بخش خصوصی، سپرده‌های بانکی است و تصمیم‌گیری افراد برای سپرده‌گذاری در بانک‌ها به عوامل متعددی از جمله بازدهی پول در بخش غیررسمی مالی^۲ بستگی دارد. هدف اصلی این پایان‌نامه بررسی عوامل مؤثر بر حجم سپرده‌های بانکی^۳ با تأکید بر فرصت‌های رانت‌جویانه^۴ در ایران است.

۱-۲- بیان مسئله

سرمایه‌گذاری داخلی، هم از طریق پس‌اندازهای داخلی و هم از طریق پس‌انداز خارجی تأمین می‌شود؛ اما در هر حال حجم عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌ها از پس‌انداز داخلی تأمین می‌گردد. از این جهت رفتار پس‌انداز نقش اساسی در پروسه‌ی تولید ایفا می‌کند. جهت شناخت علت نوسان حجم پس‌اندازها در اقتصاد ایران باید عوامل مؤثر بر آن مورد بررسی قرار گیرد که این عوامل شامل عوامل اقتصادی و فرصت‌های رانت‌جویانه است. فرصت‌های رانت‌جویانه در اقتصاد سبب می‌شود برخی از افراد وجوه مالی مازاد خود را به جای سپرده‌گذاری در بانک‌ها با انگیزه بدست آوردن سود بیشتر وارد فعالیت‌های رانت‌جویانه کنند.

¹ Savings

² Unofficially Financial Sector

^۳ با توجه به این‌که بخشی از کل وجوه پس‌انداز در جامعه مربوط به سپرده‌های بخش خصوصی در نظام بانکی است در این پایان‌نامه مبانی نظری پس‌انداز در بخش مطالعات نظری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

⁴ Rent - Seeking

در علم اقتصاد، رانت^۱ ابتدا به پرداخت مربوط به استفاده از زمین اطلاق می‌شد، اما با پیشرفت علم اقتصاد این مفهوم در زمینه‌های دیگر نیز گسترش یافت. امروزه به هرگونه امکان کسب درآمد که ناشی از امتیازهای انحصاری، مجوزها و سهمیه‌ها باشد، رانت اقتصادی می‌گویند که ایجاد، افزایش و یا کاهش آن بستگی به عوامل مرتبط با نوع نظام سیاسی- اقتصادی یک جامعه دارد. هر چه مکانیسم بازار، نقش تعیین کننده‌ای در اقتصاد ایفا کند تولید رانت کم‌تر خواهد بود و برعکس هر چه دخالت دولت در اقتصاد بیش‌تر باشد، مقدار رانت ایجاد شده بیش‌تر خواهد بود. موقعیت‌های رانتی در اقتصاد ایران عمدتاً ناشی از دو یا چندگانگی قیمت‌هاست. بحث اصلی در این پژوهش بررسی اثر متغیر رانت اقتصادی بر حجم سپرده‌های بانکی است. به دلیل عدم امکان اندازه‌گیری دقیق این متغیر، از متغیرهای جانشین آن شامل اختلاف نرخ ارز در بازار غیررسمی و رسمی و اختلاف نرخ بهره در بازار غیررسمی و رسمی پول استفاده می‌شود. علاوه بر این عوامل متغیرهای کلان اقتصادی نیز می‌توانند حجم سپرده‌ها را تحت تأثیر قرار دهند. این متغیرها شامل درآمدسرانه، ترکیب سنی جمعیت، نرخ تورم و تعداد واحدهای بانکی است که اثر آن بر حجم سپرده‌های بانکی در ایران، بررسی می‌شود. منظور از سپرده‌ها در این تحقیق، کل سپرده‌های بخش غیردولتی نزد سیستم بانکی است که سپرده‌های دیداری و غیردیداری را شامل می‌شود.

۱-۳- فرضیه‌های تحقیق (اصلی و فرعی)

فرضیه اصلی

فرصت‌های رانت‌جویانه بر حجم سپرده‌های بانکی اثر معنادار دارند.

فرضیه‌های فرعی

متغیرهای کلان اقتصادی بر حجم سپرده‌های بانکی اثر معنادار دارند.

¹ Rent

بین افزایش تعداد واحدهای بانکی و افزایش حجم سپرده‌ها رابطه مستقیم وجود دارد.

۴-۱- اهداف تحقیق

بررسی اثر متغیرهای کلان اقتصادی بر حجم سپرده‌های بانکی

بررسی اثر فرصت‌های رانت جویانه بر حجم سپرده‌های بانکی

بررسی اثر افزایش تعداد واحدهای بانکی بر حجم سپرده‌ها

۵-۱- جامعه آماری

در این مطالعه جامعه آماری، اقتصاد ایران در فاصله سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۸۹ است. که داده‌های مربوط به متغیرهای به کار رفته برای تخمین مدل در این پایان‌نامه به صورت سالیانه جمع‌آوری شده‌اند.

۶-۱- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

تکنیک اقتصادسنجی مورد استفاده روش «خودتوضیح با وقفه‌های گسترده»^۱ با استفاده از نرم افزار *Microfit4* است.

۷-۱- چهارچوب فصول

این پایان‌نامه از پنج فصل تشکیل خواهد شد:

فصل اول به کلیات تحقیق پرداخته و در فصل دوم ابتدا به مبانی نظری پس‌انداز و سپس مبانی نظری رانت پرداخته می‌شود و در پایان این فصل مطالعات صورت گرفته در داخل و خارج بررسی می‌شود. در فصل سوم روش تحقیق را بررسی می‌کنیم.

مباحث کاربردی و برآورد تجربی مدل در فصل چهارم ارائه شده است و فصل پنجم به نتیجه‌گیری و پیشنهادات اختصاص دارد.

¹ Auto Regressive Distributed Lag Method(ARDL)

فصل دوم

مروری بر ادبیات تحقیق

۲-۱- مقدمه

هر جامعه‌ای برای دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی نیاز به سرمایه‌گذاری دارد و شرط لازم برای سرمایه‌گذاری پس‌انداز است. پس‌انداز اصلی‌ترین رکن تشکیل سرمایه و تراکم آن می‌باشد. به‌طور کلی پس‌انداز را می‌توان به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم نمود. پس‌انداز داخلی (ملی) از دو قسمت پس‌انداز بخش دولتی و پس‌انداز بخش خصوصی تشکیل شده است. پس‌انداز بخش خصوصی نیز شامل پس‌انداز شرکت‌ها و خانوارها (افراد) می‌شود. برای خانوارها به‌طور کلی چهار شکل پس‌انداز قابل تشخیص است پس‌انداز قراردادی^۱، افزایش در دارایی‌های نقدی^۲، سرمایه‌گذاری مستقیم^۳ در فعالیت‌های اقتصادی نظیر مزرعه، مسکن، و بالاخره تصفیه بدهی‌ها^۴. افزایش در دارایی‌های نقدی خانوارها (افراد) شامل افزایش خالص در سپرده‌ها (مدت دار و غیرمدت دار)، سهام شدن در شرکت‌ها (از طریق خرید سهام) و خرید اوراق بهادار دولتی است. به‌هرحال نوع پس‌انداز مردم، یا به اهداف آن‌ها از پس‌انداز کردن و یا این به تسهیلاتی که جامعه در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد، وابسته است. در این پایان‌نامه منظور از پس‌انداز، حجم سپرده‌های بخش غیردولتی نزد سیستم بانکی است که اغلب نظریه‌پردازان اقتصادی موضوع آن را مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌اند. در این فصل ابتدا مفهوم پس‌انداز، تعاریف کلی پس‌انداز و اجزاء پس‌انداز توضیح داده می‌شود. سپس برای شناخت بهتر نقش پس‌انداز در رشد و توسعه اقتصادی به بررسی بخشی از نظریه‌ها و تئوری‌های مربوطه می‌پردازیم و عوامل کلان اقتصادی مؤثر بر پس‌انداز در ایران را (با تأکید بر پس‌انداز بخش خصوصی) معرفی می‌کنیم.

از طرفی می‌دانیم که هدایت منابع پس‌انداز جامعه به سمت سرمایه‌گذاری‌های مورد نیاز اقتصاد ملی و تأمین منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری‌ها از بخش رسمی مالی^۵ صورت

¹Contractual Savings

²Liquid Assets

³Direct Investment

⁴Settle Debts

⁵Officially Financial Sector

می‌گیرد؛ یکی از اشکال بازارهای مالی بانک‌ها هستند. وظیفه اصلی بانک را می‌توان در دو چیز خلاصه کرد؛ یکی نگاه‌داری وجوه و دوم اعطای اعتبار.

بانک مؤسسه‌ای تجاری است که با تجهیز منابع از طریق جذب سپرده‌های مردم با هدف کسب و تحصیل سود، مبادرت به سرمایه‌گذاری یا اعطای اعتبار می‌کند و به علاوه خدمات مالی دیگری نیز به مشتریان خود ارائه می‌دهد. (مسعودی، ۱۳۸۷)

طبق قانون عملیات بانکداری بدون ربا، کسب درآمد برای بانک‌ها تنها از طریق درآمد حاصل از اعطای وام و تسهیلات امکان پذیر است. بنابراین، بانک‌ها برای کسب درآمد و افزایش سودآوری، ناگزیر از جذب سپرده‌ها به عنوان منبع اصلی در اختیار بانک هستند تا از آن طریق اقدام به اعطای وام و تسهیلات و به دنبال آن کسب درآمد نمایند. بنابراین، می‌توان گفت جذب سپرده‌ها به عنوان بخش اصلی فعالیت‌های بانکی (تجهیز منابع) زمینه‌های لازم را برای ایفای وظایف تکلیفی (تخصیص منابع) که قانون عملیات بانکی بدون ربا به عهده نظام بانکی، محول کرده فراهم می‌کند. از این رو افزایش جذب سپرده از طرف بانک می‌تواند خدمات مربوط به پرداخت وام و اعتبار توسط بانک را گسترش داده و در شرایط جاری که درآمد بانک از طریق اعطای تسهیلات تأمین می‌شود، سودآوری بانک را افزایش دهد. از طرف دیگر، سپرده‌گذاری در واقع کنار گذاشتن بخشی از تولید یا درآمد به منظور پس‌انداز است. (منصف و منصوری، ۱۳۸۹)

بنابراین همان‌طور که گفته شد یکی از وظایف اصلی بانک‌ها جذب سپرده‌های مردم است تا بتوانند این سپرده‌ها را برای سرمایه‌گذاری در اختیار فعالان اقتصادی قرار دهند اما معمولاً در اقتصاد ایران حجم اعتبارات و تسهیلات ارائه شده توسط سیستم بانکی جواب‌گوی نیازهای نقدینگی جامعه برای فعالیت‌های اقتصادی نیست. در این پایان‌نامه می‌خواهیم بررسی کنیم که علاوه بر عوامل کلان اقتصادی، چه عوامل دیگری بر حجم سپرده‌های بانکی در ایران

تأثیر می‌گذارند. برای بررسی این مسئله در قسمت دوم این فصل مبانی نظری رانت را توضیح می‌دهیم و ساختار رانتی اقتصاد ایران را تحلیل می‌کنیم. سپس عوامل دیگر مؤثر بر پس‌انداز (حجم سپرده‌های بانکی) در ایران را بررسی می‌کنیم. در انتهای فصل نیز برخی از مطالعات داخلی و خارجی انجام شده در زمینه‌ی عوامل مؤثر بر پس‌انداز و در زمینه‌ی رانت اقتصادی را مرور می‌کنیم.

۲-۲- مبانی نظری پس‌انداز

۲-۲-۱- تعاریف کلی پس‌انداز

پس‌انداز را در ساده‌ترین مفهوم می‌توان میزانی از درآمد جاری که برای مصرف خرج نشده است تعریف نمود. (فرهنگ، ۱۳۷۱) تعریف ساده دیگری نیز از پس‌انداز ارائه شده است و آن عبارت است از درآمد خرج نشده یا به عبارت دیگر در پایان هر دوره زمانی، پس‌انداز برابر است با درآمد کسب شده (قابل تصرف) در طول همان دوره منهای مخارج مصرفی. (قره باغیان، ۱۳۷۲)

به طور کلی سه تعریف مختلف از مفهوم پس‌انداز ارائه می‌شود:

۱- پس‌انداز عبارت است از افزایش در ثروت خالص (چه برای خانوار و چه در سطح کل اقتصاد) که در طی یک دوره حسابداری انجام می‌شود.

۲- پس‌انداز عبارت است از درآمد خرج نشده، که این تعریف بیش از سایر تعاریف مورد توجه قرار می‌گیرد، در عین حال از تعاریف دیگر محدودتر است.

۳- پس‌انداز عبارت است از عرضه‌ی سرمایه، که در این تعریف پس‌انداز بیش‌تر از این دید مورد توجه است که آیا پس‌انداز به عنوان منابع مالی برای تشکیل سرمایه به اندازه کافی عرضه شده است؟ چه بسا که طبق تعریف اول و دوم، پس‌انداز وجود داشته اما به عرضه‌ی سرمایه تبدیل نشده باشد. (رحمانی، ۱۳۷۱)

این سه تعریف تنها در صورتی با هم معادل خواهند بود که تمام درآمدهای خرج نشده و مصرف نشده برای خرید سرمایه به کار روند و قیمت تمام دارایی‌ها ثابت بماند زیرا می‌توان تصور کرد حتی اگر همه درآمد به مصرف رسیده باشد افزایش در قیمت بعضی از دارایی‌ها مانند سهام، طبق تعریف اول به معنی افزایش ثروت و یک نوع پس‌انداز باشد.

۲-۲-۲- اجزاء پس‌انداز

به‌طور کلی پس‌انداز را می‌توان به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم نمود. پس‌انداز داخلی (ملی) که از دو قسمت پس‌انداز بخش دولتی و پس‌انداز بخش خصوصی تشکیل شده است که پس‌انداز بخش خصوصی شامل پس‌انداز شرکت‌ها و خانوارها می‌شود.

۲-۲-۱- پس‌انداز داخلی (ملی)

پس‌انداز ملی را می‌توان به پس‌انداز دولتی، پس‌انداز خانوارها (افراد) و پس‌انداز شرکت‌ها تفکیک نمود. منظور از پس‌انداز ملی در حقیقت جمع پس‌انداز هر یک از بخش‌های ذکر شده است. برای تخمین پس‌انداز ملی به روش مستقیم، پس‌انداز بخش‌ها مختلف پس‌انداز کننده، یعنی دولت، مؤسسات و افراد (حقیقی و حقوقی) استخراج شده، آن‌گاه برای دستیابی به پس‌انداز ملی، با هم جمع می‌شوند. (اداره حساب‌های اقتصادی بانک مرکزی)

۲-۲-۱-۱- پس‌انداز دولتی

پس‌انداز دولتی که به‌صورت مازاد حساب جاری تعریف می‌شود، به‌عنوان یک منبع ممکن سرمایه‌گذاری بخش عمومی در کشورهای در حال توسعه تلقی می‌گردد. از آنجایی که در سال‌های گذشته سرمایه‌گذاری‌های دولتی در کشورهای جهان، به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه تقریباً در همه‌ی زمینه‌ها، از جمله ارتباطات، نیرو، حمل و نقل، آموزش و بهداشت و حتی مؤسسات صنعتی افزایش چشم‌گیری داشته است، اهمیت پس‌انداز دولتی بیش‌تر روشن می‌شود. کشورهایی که کلیه مخارج دولتی را به‌عنوان مخارج مصرفی در نظر می‌گیرند

بخش عمده‌ای از فعالیت‌ها را در دست دارند، نسبت به پس‌انداز خانوارها، بخش کوچک‌تری از تولید ناخالص ملی را پس‌انداز می‌کنند. (اداره حسابهای اقتصادی بانک مرکزی)

ب) پس‌انداز خانوار (افراد)

اگر چه این پس‌انداز به‌طور ساده از تفاوت بین درآمد قابل تصرف و مصرف شخصی به دست می‌آید، اما ممکن است اشکال متنوعی، از جمله افزایش در موجودی صندوق، اوراق بهادار، بیمه و کاهش در بدهی‌ها و سرمایه‌گذاری و تغییر در موجودی انبار را داشته باشد. پس‌انداز یک باقی‌مانده‌ی قابل مصرف که لزوماً به دارایی نقدی فرد افزوده شده و برای دوره آینده قابل خرج کردن باشد، نیست. چون بخشی از درآمد که در طی یک دوره پس‌انداز می‌شود ممکن است به‌وسیله همین گروه از افراد سرمایه‌گذاری شده و یا این‌که پیش از پایان دوره به دارایی‌های غیرنقد تبدیل شود. به‌طور کلی چهارشکل پس‌انداز برای خانوارها قابل تشخیص است؛ پس‌انداز قراردادی، افزایش در دارایی‌های نقدی، سرمایه‌گذاری مستقیم در فعالیت‌های اقتصادی نظیر مزرعه، مسکن، و بالاخره تصفیه بدهی‌ها. یکی از ثابت‌ترین اجزاء پس‌انداز، پس‌انداز قراردادی است. بسیاری از مردم قراردادهایی به‌منظور پرداخت منظم و برای یک دوره طولانی و به جهت این‌که ذخایری برای دوران بازنشستگی و مقاصد دیگر داشته باشند، منعقد می‌کنند. حق بیمه عمر و صندوق بازنشستگی از جمله مهم‌ترین انواع پس‌انداز قراردادی را تشکیل می‌دهند. دومین دسته از پس‌انداز خانوار(افراد)، پس‌انداز نقدی، نظیر افزایش خالص در سپرده‌ها (مدت‌دار و غیرمدت‌دار)، سهام شدن در شرکت‌ها (از طریق خرید سهام) و خرید اوراق بهادار دولتی است. به‌هرحال نوع پس‌انداز مردم، یا به اهداف آن‌ها از پس‌انداز کردن و یا این‌که به تسهیلاتی که جامعه در اختیار مردم قرار می‌دهد، وابسته است. سومین نوع پس‌انداز که به هیچ‌نوع واسطه مالی نیاز ندارد، سرمایه‌گذاری مستقیم است. این نوع پس‌انداز که منجر به یک نوع مالکیت نسبت به منابع قابل حصول می‌شود، نمی‌تواند برای استفاده دیگر بخش‌های اقتصادی تبدیل شود. سرمایه‌گذاری در واحدهای مسکونی توسط افراد

که با هدف سکونت شخصی صورت می‌گیرد؛ از این جمله‌اند. و بالاخره تصفیه بدهی‌ها، شکل دیگری از پس‌انداز شخصی را تشکیل می‌دهد. به‌هرحال اگر مبالغ مورد نیاز برای خرید دارایی‌ها بیش از مقدار پس‌انداز باشد، کسری آن به‌وسیله استقراض تأمین مالی می‌گردد. مثلاً در خرید خانه، اگر استقراض صورت گیرد، اقساط پرداختی نوعی پس‌انداز محسوب می‌گردد. (برخورداری، ۱۳۸۷)

۲-۲-۲-۲- پس‌انداز خارجی

پس‌انداز خارجی در حقیقت همان سرمایه‌گذاری خارجی (خصوصی و عمومی) در داخل می‌باشد که چون موضوع بحث ما نمی‌باشد آن را مورد بررسی قرار نمی‌دهیم.

۲-۲-۳- نظریه‌های پس‌انداز

پس‌انداز اصلی‌ترین عامل تشکیل سرمایه و تراکم آن در اقتصاد است و این عامل مهم یکی از شرایط لازم برای دستیابی به رشد اقتصادی است. بنابراین برای شناخت بهتر نقش پس‌انداز در رشد و توسعه اقتصادی به بررسی تعدادی از نظریه‌ها و تئوری‌های شاخص اقتصادی می‌پردازیم.

۲-۳-۱- نظریه‌ی پس‌انداز مکتب کلاسیک

آدام اسمیت^۱ به عنوان اولین عالم خوش‌بین مکتب کلاسیک، عقیده داشت که گردش طبیعی اقتصاد در «سیستم آزاد طبیعی»^۲ از طریق دست‌نمائی طوری عمل می‌کند که همواره منافع عمومی جامعه حاصل می‌شود و رفاه کلی به وجود می‌آید. این طرز تفکر خوش‌بینانه در واقع از نظریه‌ی توسعه و رشد اقتصادی اسمیت سرچشمه می‌گیرد. در این نظریه، به‌طور کلی فرض بر آن است که تقاضای کل تولید هرگز کاهش نخواهد یافت، چون اگر

^۱ Adam Smith

^۲ این سیستم (System of natural liberty) امروز لیبرالیسم اقتصادی قرن هیجدهم یا نظام سرمایه‌داری محض (Pure Capitalism) آن دوره خوانده می‌شود.